

Київський міжнародний економічний форум
6-7 жовтня 2016 року

**Панельна дискусія
"Україна на світовій економічній мапі (партнер – Euronews)"**

Модератор – Олександра Вакуліна, бізнес-редактор телеканалу Euronews

Спікери:

- Ніколас Бердж, Керівник торгово-економічного відділу представництва ЄС в Україні
- Марі Йованович, Посол США в Україні
- Йонет Джан Тезель, Посол Турецької Республіки в Україні
- Еліав Белоцерковські, Посол Держави Ізраїль в Україні
- Сумі Шігекі, Посол Японії в Україні
- Лі Янг Гу, Посол Республіки Корея в Україні

Модератор:

Я би хотіла відрекомендувати учасників нашої дискусії. Пані Марі Йованович, посол США. Будь ласка. Це одна з Ваших перших дискусій в Україні. Мені дуже приємно модерувати її. Ніколас Бердж, керівник торгової секції Європейської Комісії в Україні. Йонет Джан Тезель, посол Туреччини в Україні. Сумі Шігекі, Надзвичайний та Повноважний посол Японії в Україні. І Лі Янг Гу, посол Республіки Корея в Україні. Дякую, панове послы, за те, що ви приєдналися до нас. Я хотіла би ґрунтовно обговорити всі питання. І всі ви зможете ставити питання, коментувати. Залишимо вам достатньо часу для цього. Я би хотіла розпочати обговорення і в першу чергу попросити всіх наших учасників відповісти на наступне питання: яка різниця у сприйнятті України всередині держави та поза Україною? Ви (*до посла США*) тільки декілька тижнів працюєте в Україні, тому добре знаєте відповідь на це питання.

Марі Йованович:

А скажіть, будь ласка, який формат цієї панелі?

Модератор:

Я передовсім хотіла би поставити Вам коротке питання, а потім попросила би дуже коротко відповісти на це питання, а потім Ви коментуватимете відповіді, говоритимете свої промови, презентації. Я знаю, що один з наших учасників – пан Бердж – буде робити презентацію.

Марі Йованович:

Може, це питання спершу поставити присутнім тут, тому що вони представляють бізнес і всередині України, і поза Україною? У людей різні точки зору. Я гадаю, багато людей вважають Україну країною з величезними можливостями, адже за останні декілька років відбулося дуже багато змін. Ми бачимо також Україну як величезний ринок, високо освічену робочу силу, талановитих людей. Як я казала, тут є величезні можливості, – дехто так вважає.

У першому випадку люди думають, що Україна – склянка наполовину повна, але дехто бачить її напівпорожньою, вважаючи, що є певні перешкоди, зокрема, для інвестицій. Така точка зору також є.

Сумі Шігекі:

Моя колега сказала, що дійсно, люди бачать Україну по-різному. Ззовні імідж України непоганий. Коли йдеться про новини з України, люди думають, що Україна – все ще країна корумпована і таке інше. Але разом з тим правда, що хороший імідж почав створюватися, зараз він в Україні покращився. Отже, в Японії вважають, що Україна – це країна, де добре освічені люди, щедрі та працьовиті, і тут вартість робочої сили не така вже й висока. Завдяки економічним угодам з Європейським союзом в Україні є дуже великий потенціал для розвитку, з точки зору іноземних інвестицій. Власне, це, гадаю, і є відповідь на Ваше питання. У нас, серед японської громадськості, в основному ось такий склався образ України.

Ніколас Бердж:

По-перше, дякую, що запросили, це для мене велика честь – бути в компанії таких послів, хоч я послом не є. Імідж України з точки зору Європейського Союзу, на жаль, поки що відносно негативний переважно через те, що новини більше висвітлюють негативні аспекти. І на жаль, очікування в світі від реформ в Україні досить низькі: люди не розуміють, що було вже зроблено в Україні. Втім і очікування українського народу надто високі – українці вважають, що зміни мають відбутися дуже швидко. Ось у цьому полягає контраст. У будь-якому випадку, гадаю, уряд повинен робити більше для комунікацій як з українським народом, так і поза Україною, щоб розказати, які позитивні зрушення вже відбулися і в якому напрямку рухатимуться реформи далі.

Модератор:

І пан посол Лі Янг Гу.

Лі Янг Гу:

По-перше, дякую за запрошення на такий поважний форум. Я тут, в Україні, 6 місяців працюю. Імідж України в Кореї неправильно сприймається: Україну знають передовсім як країну, де відбувається конфлікт, де є корупція і несприятливий бізнес-клімат. Правда, це не настільки вже й правдиві твердження. Я вважаю, що в Україні є перспективи для величезних змін. На бізнес-форум запрошена також корейська делегація. Корейська делегація дуже вражена динамічними змінами, які проходять в Україні. Сьогодні у нас є можливість почути, так би мовити, з перших вуст, від ваших лідерів, про їхню стратегію. Думаю,

керівники вашої держави дійсно віддані справі проведення реформ. Гадаю, треба більш активно обмінюватися інформацією і на рівні державному, і на рівні приватних представників бізнес-кіл.

Йонет Джан Тезель:

Мої колеги вже сказали все те, що складає необхідну частину відповіді на це питання. Хотів би додати: коли ви говорите про імідж усередині країни та поза нею, варто вказати, в кого саме цей імідж створюється. Тут не можна узагальнювати. Я хотів би сказати про дещо інші речі. От здається, що проблеми, які має наразі Україна, сприймаються людьми в Україні так само, як і людьми поза Україною. У цих спостереженнях є співпадіння: дуже багато людей говорять про потенціал, про можливості України, але також говорять і про складнощі для України. Що стосується очікувань, то я абсолютно погоджуюся з тим, що було сказано. Але історія, наголошу, несправедлива до України. У ХХ столітті Україну не визнавали державою, як це повинно було б бути. Тому Україна не дуже добре розвивала свій потенціал. А зараз з'явилася можливість це зробити, і ми чекаємо на це з нетерпінням і сподіваємося, що це вдасться. Ми, так би мовити, обережно оптимістичні.

Модератор:

А давайте більш детально обговоримо це. І, може, ви розкажете те, що ви підготували для нас, що хотіли повідомити? Пані посол, будь ласка.

Марі Йованович:

Я хотіла би поділитися з вами кількома думками. Хотілося би поговорити про мої перші враження після прибуття до Києва. Ви знаєте, що з 2001 до 2004 року я тут була як заступник місії посольства США. Я з радістю повернулася до Києва. Дуже багато людей мене питають про мої враження від України тепер. Хочеться сказати, що загальне враження – зміна в самих українцях, і це мене надихає. На мою думку, це позитивні зміни. Я бачу людей, які колись не брали участі в житті країни, а сьогодні дуже активно працюють в громадянському секторі. Вони багато також роблять у своїх громадах, починають брати на себе відповідальність за себе, намагаються побудувати свій власний світ кращим для себе. Це дуже важливо, тому що сприяє руху вперед. Українці починають брати на себе відповідальність за політичні та економічні зміни в країні, і це мене надихає. Я не подумала, що буде так. Через десять років, коли я знов приїхала в Україну, я побачила, що очікування українців змінилися

на краще. Вони вважають, що уряд має бути прозорим, відповідальним, підзвітним, справедливим. І, я гадаю, стосунки уряду, влади та народу також змінилися. Відтак український народ не буде погоджуватися на щось менше. А от уряд повинен забезпечити умови для політичних, економічних, торговельних змін тощо.

Ще одне враження, яке в мене склалося, – щодо тієї теми, яку ми зараз обговорюємо, роль України в глобальній економіці. Українська економіка, ведення бізнесу в Україні – тут я не бачу суттєвих змін з 2004 року, коли я поїхала з України. Рівень інвестицій трохи покращився, певні зміни є, звичайно, в бізнес-кліматі. Проте, коли я розмовляю з підприємцями, вони повсякчас скаржаться на ті самі проблеми, які були й раніше. Так кажуть і українські представники ділових кіл, і іноземні. А хороша новина полягає в тому, що Україна зробила дуже важливий прогрес в мікроекономічній ситуації, банківський сектор було стабілізовано, газовий сектор приводиться до міжнародних стандартів. Закон про корпоративне управління для державних підприємств був прийнятий, він багато обіцяє. Побачимо, як його будуть імплементувати. Звичайно, в деяких компаній він більш широко впроваджуватиметься, в деяких – менш.

Також відзначу систему «Прозоро» для державних закупівель, яка справляє позитивне враження. Я в Маріуполь вже їздила, в Харків, і в обох містах місцеві керівники казали, що вони вже мільйони гривень заощадили за останні два роки завдяки цій системі. Ці кошти, будемо сподіватися, будуть використані для покращення життя містян через урядові проекти, покращення доріг. Важливі також зміни до Конституції, які стосуються доброчесності суддів, незалежності судової системи. Тільки зараз їх починають впроваджувати, але це серйозні зміни. Також було створено два органи для боротьби з корупцією, які вже працюють, і ми сподіваємося, що вони також започаткують ті зміни, яких від них очікують українці. Міжнародний Валютний Фонд дає третій транш допомоги. І уряд США також підписав і надав Україні гарантію на 1 млрд. доларів. Ці два меседжі дуже позитивні для міжнародних інвесторів – вони свідчать, що Україна виконує міжнародні зобов'язання. Але треба дивитися вперед. Я не хочу недооцінювати ті зміни, які так важко було впроваджувати, проте треба ще багато чого зробити.

Ви знаєте, мабуть, що минулого тижня Пенні Прітцкер, міністр торгівлі США, була тут. Вона привезла з собою представників компаній Cargill, Citigroup, Lockheed Martin, Westinghouse Electric Corporation. Це великі американські компанії. І вони мали дуже позитивні обговорення з

українським урядом, але висловили і свої занепокоєння щодо середовища для ділової активності в Україні. В першу чергу, вони зауважували на тому, що Україна повинна більш швидко і активно боротися з корупцією, що слід захищати інтелектуальну власність, впровадити хорошу податкову і митну політику. І, звичайно, говорили про те, що Україна отримує зиск від приватизації великих державних підприємств. Такі занепокоєння висловили представники згаданих компаній. Утім, такі занепокоєння лунають останні 10-15 років. Дуже важливо, щоб Україна подолала ці недоліки і рухалася вперед. Україна втратила 10 років у розвитку інвестиційного клімату, тоді як інші країни рухалися вперед. Треба, щоб Україна не залишилася на задньому плані. Ми очікуємо, що в найближчий рік український ВВП зросте на 1 млрд. доларів. Український уряд каже, що цього недостатньо для того, щоб українці відчували зміни в своєму житті, адже для таких змін потрібне зростання ВВП на 6-8%, що очікується в наступні роки. Голова Української ради інвестицій говорив, що для того, аби досягнути 6%-го зростання ВВП, Україна повинна за 20 років отримати 200 млрд. доларів інвестицій, тобто 10 мільярдів щороку. Амбітна, дуже позитивна мета. Проте це такий собі середній рівень міжнародних прямих інвестицій. Їх, скажімо, такі країни, як Польща, Італія чи Туреччина отримували, починаючи з 2008 року. З огляду на це Україна, власне, конкурує з Туреччиною, Польщею, Італією, іншими країнами за прямі міжнародні інвестиції. Що стосується індексу глобальної конкурентоспроможності, то Україна знаходиться на 85-ому місці, Туреччина – на 81-ому, Італія – на 43-ому, Польща – на 46-ому. Україні ще багато треба попрацювати для того, щоб досягти таких результатів і грати в цій лізі. І ви знаєте, у інвесторів завжди є вибір.

(До зали) Ви представляєте тут компанії, ви прийматимете рішення з точки зору інтересів вашої компанії, обиратимете, що краще для вашого бізнесу. Отже, ті, хто сидять тут, сподіваються, що інвестори обиратимуть Україну. Але Україна повинна продемонструвати серйозний прогрес у реформаторському руху. Дуже добре, що інвестори погоджуються, що потенціал в Україні величезний. Але для того, щоб цей потенціал використати, треба провадити реформи. Пенні Прітцкер казала, що Україна повинна сильніше натискати на педаль газу в автомобілі реформ, і що Україна повинна дуже серйозно боротися з корупцією. Ми бачимо, що певні кроки зроблено. Але деякі кроки іноді складно зробити. Наприклад, минулого місяця Україна запровадила систему електронного декларування для державних службовців, що має

призвести до більшої прозорості її діяльності. Ми розуміємо, що посадовці можуть ніяково почуватися, заповнюючи ці декларації. Але я роблю таке у своїй країні. Ці декларації – велика складова активної демократії, і це є обов'язком усіх держслужбовців у світі. Думаю, всі погодяться, що надання такої інформації є надзвичайно важливим для формування довіри населення до держслужбовців.

Також ми дуже уважно спостерігаємо за новим законодавством, спрямованим на досягнення більшої незалежності Національного антикорупційного бюро. Україна, звичайно, має проводити реформи у Генеральній прокуратурі, виносити вироки щодо так званої «великої риби», і для цього треба забезпечити всі необхідні інструменти. Також ми очікуємо, що відбудеться тендер з продажу Одеського припортового заводу, що будуть забезпечені всі правильні умови, і що з цього ОПЗ надходитимуть не тільки значні кошти в державний бюджет, а й буде покінчено з корупційними зв'язками. Отже, завершуючи свій виступ, можу сказати, що лише сталі зобов'язання на шляху до реформ забезпечать вам прямі інвестиції. Звичайно, є великі можливості для інвесторів, якщо ми говоримо про ІТ, аерокосмічну індустрію та інші. І Україна має дуже великий потенціал у вигляді людського капіталу. З цього я почала свій виступ, я говорила про український народ, який мене надихає. І якщо український уряд дотримуватиметься тих зобов'язань, які взяв два роки тому (тобто забезпечення прозорості, підзвітності уряду тощо), вважаю, Україну чекає дуже хороше, процвітаюче майбутнє. Це дуже важливі питання як для України, так і для бізнес-середовища.

Модератор:

Ви говорили про те, що Україні потрібні реформи, і ця тема, без сумніву, буде неодноразово підніматися на нашому форумі. Пане Шігекі, що Ви можете сказати про реформи, про їх впровадження? І яким Ви бачите майбутнє України?

Сумі Шігекі:

Дуже дякую, що дали мені слово. Як ви знаєте, японський уряд, японський народ, японський бізнес підтримують тісні зв'язки з Україною. Можливо, ці зв'язки не були дуже поширені до Майдану, та після Революції Гідності і уряд Японії, і японські компанії трохи активізувалися, і наші зв'язки дійсно розширилися. З часів революції на Майдані допомога Японії Україні склала 1,8 млрд. американських

доларів. Тобто це означає, що Японія є, можливо, одним з найбільших донорів України, якщо говорити про позики і про гранти. Також Японія цілковито підтримує територіальну цілісність України, і це означає, що Японія є тією країною, на яку Україна може покластися. Наші стосунки розвинулися досить швидко за пару останніх років. Прем'єр-міністр Японії вперше відвідав Україну в червні минулого року, а Президент Петро Порошенко відвідав Японію в квітні 2016 року. Отже, японсько-українські стосунки розвиваються дуже швидко. Це хороша новина. На цьому тлі надзвичайно важливо покращити репутацію України для того, щоб привернути до України іноземний бізнес. Це, звичайно, не можна зробити миттєво, за одну ніч, для цього потрібен певний час. Як покращити імідж України? Відповідь на це питання досить чітка. Прем'єр-міністр Гройсман і Марі *(до посла США Марі Йованович)* вже зазначили, як це можна зробити. Необхідно забезпечити відповідну інфраструктуру або покращити існуючу, оскільки у порівнянні з сусідами Україна в цьому плані відстає. Є навіть такий жарт, що тільки тверезий водій їде по українській дорозі зігзагом, і лише п'яний водій поїде прямо. Сумний жарт, на жаль. Отже, необхідно покращити існуючу інфраструктуру. Потім – необхідно взяти певні зобов'язання у сфері дерегуляції. І, звичайно, забезпечити абсолютну прозорість у сфері ліцензування, сертифікації тощо. Необхідно боротися з корупцією – забезпечити належну роботу Генеральної прокуратури і відповідних органів загалом. Тобто відповідь на питання, яке ви поставили мені, є чіткою і очевидною. Також хорошою новиною є те, що і уряд, і народ України роблять усе можливе, щоб забезпечити ті обставини і ті умови, про які я говорив щойно. Можливо, ви рухаєтеся недостатньо швидко, можливо, люди розчаровані у темпах руху на шляху реформ, проте уряд України і народ ідуть правильним шляхом. Це надзвичайно важливо. Якщо ми говоримо про бізнес, то позитивна новина полягає в тому, що після Майдану великі японські компанії прийшли в Україну зі своїми інвестиціями. Зокрема, це компанії, які працюють у галузі автомобільної індустрії, – компанія Fujikuga, я думаю, ви знаєте; також Miyazaki зараз присутня в Україні, Sumitomo electric. Вони відкрили свої великі заводи в Україні. Отже, японські ділові кола пильно спостерігають за тим, що відбувається в Україні. Будь-який бізнес може стати успішним в Україні. І якщо ми будемо розповідати такі успішні історії, вони будуть приваблювати інших інвесторів. Як я вже казав, Україну не зовсім добре знають в Японії. Відповідно, Україна має робити чимало, щоби пропагувати себе в Японії, в інших країнах, створювати кращий імідж та

уникнути всіх негативних аспектів, про які ми тут говорили. Також хорошою новиною є те, що в листопаді велика економічна делегація приїде в Україну, що призведе до конкретної, матеріальної співпраці між нашими країнами. Україна має дуже освічених працівників, і якщо зможе змінити систему, продемонструвати світу свій великий інвестиційний потенціал – ви отримаєте інвесторів. Для того, щоб привернути прямі іноземні інвестиції – ще раз підкреслю – необхідно покращити імідж України. Чому багато японських компаній присутні в азіатських країнах і розвиваються там так швидко? Та тому, що ці країни мають позитивний імідж. Тому знов підкреслю на важливості покращення в цілому образі України.

Модератор:

Дуже дякую, пане посол. Ніколас Бердж, керівник торгово-економічного відділу представництва ЄС в Україні. Я знаю, що у вас готова презентація, так? Ми готові вивести презентацію на екран? Так. Добре.

Ніколас Бердж:

Я би хотів повторити те, що вже згадували послы, – що Україна перебуває в конкурентних відносинах з іншими країнами. Я живу в Україні протягом чотирьох років і вже побачив серйозні зміни. Звісно, я спостерігав, як інвестори сприймають Україну. Тому зараз хотів би переформулювати питання з точки зору інвесторів – «Чому я маю інвестувати сьогодні в Україну?» Тут *(на екрані)* ми бачимо список можливостей для економічного росту, які зараз є. На мою думку, головний потенціал економічного зростання має йти не від інвестицій, а від збільшення торгівлі. Подібне відбувалося в інших країнах світу. Ті країни змогли збільшити експорт, імпорт, створити нові робочі місця, що, своєю чергою, забезпечило підґрунтя для економічного зростання. По-друге: всі говорять про потенціал України, я про це чую вже чотири роки, це справді так, у вас фантастичні ресурси, висока якість освіти, географічне розташування на перетині ліній між Заходом та Сходом, Північчю та Півднем, ви вже виробляєте дуже якісну продукцію. Протягом останніх років я бачив як негативні, так і позитивні стимули для економіки. З негативних це конфлікт на Сході, який, звичайно, змусив українських підприємців реструктурувати свої підприємства на сході країни, змінювати ринки. Це негативний стимул, але він може призвести до нових бізнес-стратегій, до інновацій. Серед позитивних стимулів – відкриття нових можливостей. Зокрема, згадаю Угоду про

асоціацію з Європейським Союзом, Угоду про зону вільної торгівлі з Європейським Союзом. Європейський Союз відкрив для вас величезний ринок на 5 млрд. жителів. Використовуйте цю можливість! Ефект, звичайно, потребує часу. Українські підприємства мають пристосуватися, змінити свої правила та стандарти відповідно до європейських. Але цей потенціал існує і його необхідно використовувати. Якщо абстрагуватися від меж Євросоюзу, то зараз Україна намагається підписати подібні угоди з іншими країнами. Ви вже підписали таку угоду з Канадою. Мені здається, скоро буде підписана подібна угода з Туреччиною. Іншим потенційним партнером є Ізраїль. Все це матиме позитивний ефект. Якщо ж говорити про ЄС, то Угода діє з початку року, і за цей нетривалий час ми вже побачили, що експорт з України до Євросоюзу зріс на 5%. Можливо, це невелика цифра. Але якщо подивитися на загальну картину того, що відбулося протягом року, зокрема у галузі торгівлі, то загалом торгівля падає, тож оцей плюс в експорті є позитивним знаком. Подивімося на слайд. Бізнес-інвестори намагатимуться забезпечити зростання, і важлива роль уряду полягатиме в тому, щоб дозволити бізнесу діяти вільно і брати участь у цьому глобальному ланцюгу постачання. Так, є ціла низка позитивних факторів для інвесторів – стабілізувалася макроекономічна ситуація порівняно з 2014 роком; уряд зробив позитивні кроки, особливо у фінансовому та банківському секторах. Звичайно, міжнародна спільнота допомагала – і МВФ, і США, і ЄС, інші, але уряд проробив величезну роботу. Та про це не дуже добре розповідають, відсутні ефективні комунікації. Ще є позитивні риси. Національний банк України і уряд віддані справі реформ. Це дуже хороший знак. Був прогрес в економічних реформах – це і реформа державних закупівель, і банківський сектор тощо.

Я також помітив, що багато українських бізнесменів скористалися можливостями, які у них з'явилися з відкриттям європейського ринку. Але інвестор повинен зважати на ризики, враховувати, наскільки вони серйозні в Україні, цього не можна ігнорувати. І, звичайно, насамперед серед ризиків – можливість ескалації конфлікту на Донбасі. Ніхто б не хотів, щоб це сталося. Але треба продемонструвати прогрес у мирному процесі. Цей аспект криється начебто за лаштунками, але, знаєте, такий ризик все-таки існує. Дуже багато кроків зробила Росія, які вплинули на розвиток української економіки, – це і торговельні обмеження, і обмеження на транзит, які ввела Російська Федерація. Україна намагається розширити свою присутність на інших ринках – у Середній

Азії, на Сході, в Китаї. Звичайно, негативну роль відіграє Росія в цьому процесі, обмежуючи транзит з України. Існує ще один ризик – може статися так, що швидкість впровадження реформ буде знижуватися. Проурядова коаліція у парламенті дуже крихка, але, сподіваємося, це не призведе до вповільнення реформ. І, звичайно, є великий спротив реформам, є тиск на реформи. Він іде не тільки від олігархів, а й від сторонніх інтересів у самих урядових, владних структурах, у різних частинах інституційної структури країни. Верховна Рада також не завжди відіграє позитивну роль, бо там є дуже багато популістських настроїв, а це також може вплинути на вповільнення реформ. Отакий спротив на рівнях, про які я казав, може, власне, звести Україну з реформаторських рейок. Європейський Союз, США мають підтримувати Україну, адже економічна ситуація дуже непевна.

І останній слайд, який я хотів показати вам. Які кроки треба робити для того, щоб заохотити інвестувати в Україну? Хочу підкреслити, що Україна повинна показати економічне зростання, щоб інвестори повернулися: проводити економічні реформи, дерегуляцію, реформу митної служби тощо. Але є ще речі, які мають стати фундаментом для ефективності цих реформ. Бізнесмени із Європейської бізнес-асоціації, яких нещодавно запитували про необхідні базові зміни в Україні називали саме ці речі: реформування системи правосуддя і забезпечення верховенства права; подолання корупції, яка є серйозним бар'єром для інвестора; реформа фіскальних служб. Фіскальні служби стають бар'єром для бізнесу, а не сприяють йому. Також фіскальна реформа дозволить збільшити надходження в бюджет і уряд зможе використовувати ці кошти на благо народу. Реформа банківської системи – позитивна річ, але вона ще не завершена. Особливо малий бізнес нарікає на те, що їм важко знайти фінансування для свого розширення, тому треба завершити цю реформу. І я вже говорив ту тезу, яка була дуже популярна в Європейському Союзі: спочатку думайте про маленькі речі, в даному контексті йдеться про малий бізнес, малі підприємства. Тому що це джерело зростання. В Європейському Союзі великі компанії не завжди стають джерелами зростання. Малих підприємств небагато в Україні, тому що їм важко тут працювати. Це треба змінювати. Інновації роблять саме малі підприємства, і це треба брати до уваги в майбутньому розвитку країни. Український бізнес теж посилає чіткі меседжі. Щоби досягти економічного зростання, треба йти не через протекціонізм і не через припинення конкуренції. Конкуренцію треба заохочувати. Але, на жаль, той підхід, який застосовують великі традиційні бізнеси, – це шлях

протекціонізму, що заважає конкуренції. Через такі підходи і практики, власне, й інвестиції не надходять у країну. Тут треба змінити менталітет, утім для цього потрібно багато часу. Я не інвестор, не бізнесмен, може, деякі інвестори скажуть, що не мені розповідати про всі ці речі. Але я тільки хотів розказати вам, як ми бачимо нинішню ситуацію в Україні і що треба зробити для того, щоб привабити інвесторів. Я базувався на інформації від інвесторів, яку отримував за останні кілька років.

Модератор:

Ну і представники бізнесу у нас присутні, які будуть задавати вам питання, давати свої коментарі і висловлять свою думку з приводу того, що ви говорили. Пан Лі Янг Гу, посол Республіки Корея, чи Ви погоджуєтеся з виступаючими щодо швидкості реформ, щодо іміджу України?

Лі Янг Гу:

Дякую дуже за це питання. Але натомість, хотів би зробити свій коментар. Не хочу повторювати сказане в цих презентаціях, хотів би поговорити про інші речі. Я більше зацікавлений у мотивації людей і бізнес-керівництва. Що їх надихає? Наш президент колись сказав: «Я загартувався важкими обставинам. Але коли йдеться про надію, я завжди хвилююся». Треба подумати, що може надихати в Кореї? Думаю, Корея може стати своєрідною моделлю економічного розвитку для України. Звичайно, я маю рекламувати свою країну, просувати інформацію про неї. Якщо я роблю помилку, ви мене вибачте. Та гадаю, що саме корейська модель може бути надією для України. 50 років тому Корея посідала друге місце у шкалі найбідніших країн світу. Відтоді ми досягли величезного прогресу, і через 50 років Корея буде другою у світі за багатством, за рівнем капіталу. Корея продемонструвала унікальну модель розвитку. За прогнозами міжнародних організацій, моя країна може стати однією з країн, яка впливатиме на глобальну ситуацію і міжнародні стосунки в усьому світі. Ми могли би поділитися своїм досвідом. У нас є дуже серйозні перешкоди. По-перше, наша країна була залежна з точки зору безпеки, тому ми співпрацюємо зі Сполученими Штатами Америки. По-друге, наша країна залежна від енергоносіїв, 100% яких ми, власне, імпортуємо. Також ми маємо проблеми з безпекою харчових продуктів, тому що величезну частину харчів ми імпортуємо. І четверта проблема – торгівля: 70% нашого ВВП генерується від торгівлі. Звичайно, така залежність від інших країн

створює проблеми. Але якщо б ми поміняли орієнтацію і менталітет, то це відкрило би перед нами величезні можливості.

Міжнародні експерти говорять про сім ключових факторів успіху розвитку Кореї. Перше – це керівництво, лідерство. Друге – це солідарність, єдність нації. Це можна назвати патріотизмом, адже коли настають кризові часи, корейський народ об'єднується. Третє – дух підприємництва. Один гуру в бізнесі і менеджменті сказав: «Яка країна краще демонструє підприємництво? Можна було б сказати США, але ні, це Корея. Вона найкраща в цьому в усьому світі». *(До Марі Йованович)*

Не ображайтеся, пані посол Сполучених Штатів, ваша країна займає друге місце. Корея продемонструвала успіхи в підприємстві. Візьмемо до прикладу «Хюндай». Містер Чунг Джу Юнг, який є засновником групи «Хюндай», казав, що якщо є один шанс на успіх, то він прийме будь-які виклики, аби тільки реалізувати цей шанс. Наш попередній президент Лі Мьон Бак втратив братів у корейській війні. Дитинство і життя його було дуже важким, але він вчився і став відтак генеральним директором групи «Хюндай», потім його обрали депутатом парламенту, мером, а пізніше він став президентом країни. Ми маємо багато прикладів відомих людей, які засвідчують притаманний корейцям підприємницький дух. Дуже багато Корея інвестує в освіту – в середньому 35% свого доходу сім'я витрачає на освіту. Цей фактор є дуже важливим. Також ми дуже багато інвестуємо в науково-дослідницьку роботу, в цій галузі тримаємо одне з провідних місць у світі. Шостий фактор – це дуже грамотний уряд, вироблення правильної стратегії, впровадження правильних продуманих політик. І останній, сьомий, фактор – у нас справді правильна закордонна політика. Ми тісно співпрацюємо з Японією, США, міжнародними організаціями. Ось ці сім факторів, які, підсумовуючи свій виступ, можу назвати одним словом – «корейський дух», «корейська ментальність». Ми ніколи не здаємося, за жодних обставин не опускаємо рук. Цей корейський дух дає поштовх нашому національному розвитку. Втім, ми не завершили наш шлях. Ми також стоїмо на шляху розвитку, ми маємо багато тривог і викликів, на які маємо відповідати, і вони можуть бути навіть трохи серйозніші, ніж в Україні. Не ображайтеся. В певному сенсі Корея не є такою країною, як, наприклад, Японія або США. Але в нас є також значний досвід, яким ми можемо поділитися з Україною. Сьогодні я слухав ранкову сесію форуму, пленарне засідання, і бачу, що багато людей звертають увагу на статистику, цитують макроекономічні показники. Я ж хотів би наголосити на духовному аспекті. Повторюю: своїм успіхом країна завдячує саме

корейському духові. Україна має стати багатою, сильною країною, але в чому проблема? На мою думку, Україні бракує впевненості в собі. Іноді українці скаржаться на себе, на внутрішні проблеми, зовнішні. Та, можливо, замість того, щоб скаржитися, розчаровуватися, гніватися на щось, вам необхідно відновити впевненість у собі, у своїх силах. Україна вже зробила багато для того, щоб пишатися своїми досягненнями.

Як сказала пані посол *(в бік Марі Йованович)* та інші послы, і я приєднуюся до їхніх слів, ви маєте чим пишатися, ви маєте предмет для національної гордості. Україна ще відносно молода країна – нещодавно ви відсвяткували 25-ту річницю незалежності. І за ці 25 років, мені здається, ви досягли досить багато і маєте приводи пишатися і радіти з того. Ще один важливий фактор – вам треба розробити макростратегію національного розвитку. Але хочу сказати, що ще важливішою, можливо, є стратегія її впровадження, яка охоплює дуже багато аспектів зокрема, я радив би звернути увагу на розвиток людських ресурсів. У нашій країні з раннього дитинства пропагують освітні програми, чимало коштів витрачають на тренінги та навчання для найкращих та подібні стратегії. Я вважаю, що Україна має показати нам надзвичайний прогрес, щоб люди в Україні жили щасливо і могли пишатися своєю державою. Розмов про реформи недостатньо – ви маєте показати практичні, відчутні результати. Наприклад, у вас є надзвичайно гарний Гідропарк на Дніпрі. У нас є подібний острів на одній з річок, але менший, приблизно 100 гектарів, якщо не помиляюся, проте на ньому можуть вміститися дуже багато людей, на цьому ж острові розташована будівля парламенту, потужні медіацентри, фінансові та політичні центри. Іншими словами, ми зробили розвиток цього острова. Думаю, ви можете зробити щось подібне. Узагальню. Ви можете досягти значних макрорезультатів, і люди відчуватимуть і бачитимуть результативність реформи, але вам необхідно показати дуже швидкі історії успіху. Це були мої невеликі коментарі.

Що стосується Кореї, ми готові співпрацювати з Україною. Двосторонні зв'язки між Україною та Кореєю можуть стати дуже чіткими і ефективними, адже Корея є одним з найбільших інвесторів у світі – ми інвестуємо понад 30 млрд. доларів. У нас є великі виробництва у В'єтнамі, з яких ми експортуємо на суму, співмірну 20% загального експорту В'єтнаму. В Україні мешкає понад 300-тисячна громада корейців. І це теж підґрунтя для співпраці. У мене є дуже велика амбіція – щоб Україна з точки зору результативності двосторонньої економічної співпраці, стала «другим В'єтнамом».

Модератор:

Дякую. *(До посла Туреччини)* Пане амбасадоре, Туреччину вважають одним з найбільших конкурентів України, але водночас вона є й одним з найбільших партнерів України.

Йонет Джан Тезель:

Дійсно. Але я не хочу підкреслювати аспект конкурентності. Звичайно, ми сподіваємося, що Україна стане на ноги, стане абсолютно незалежною, безпечною, реформованою країною. І що вона збереже свою територіальну цілісність, тобто ми говоримо про Україну включно з Кримом. Цього, врешті, вимагають наші політичні інтереси. Ми можемо спілкуватися, торгувати і мати навколо нас стабільний регіон. Є великі сподівання, що так і станеться. Україна дала всім геополітичний урок, показала, що вона може змінюватися. Я дратуюся, коли бачу відсутність ентузіазму, навіть певний цинізм щодо віри в зміни. Можливо, треба, щоб змінилося покоління (а це відбувається, як ви знаєте, кожні 20 років). Але ви не можете чекати наступного покоління, щоб провадити реформи. Щойно ми чули про корейський дух. Та можемо також говорити і про український дух. Міжнародна спільнота має допомагати Україні, звичайно. І вона допомагає. Але *(до зали)* багато чого у ваших руках. Ми розуміємо, вам потрібен час, і можливо, не зараз, а через кілька років ви з гордістю розповідатимете своїм дітям: «Ми багато страждали, проте досягли своєї мети». Я в цьому не сумніваюся. У вас є певний план, як це робити, і ви чітко знаєте, що для цього треба робити. Звичайно, можна говорити про потребу в пропагуванні реформ, поясненні громадськості певних аспектів реформи. Утім, бувають такі речі, які мають гарну промоцію, та не мають гарного результату. І це знищує очікування. Реформи можна провадити радикально, можна – повільно: в будь-якому разі ви досягнете результату. Але не варто забагато кричати про реформи, краще їх впроваджувати.

Зараз я хотів би навести кілька прикладів з нашого досвіду, зокрема щодо прямих іноземних інвестицій. Між 1994 роком і 2002 роком інвестиції в Туреччину склали приблизно 13 млрд. доларів. Далі в нас була економічна криза, в 2002 році ми почали структурні реформи. За період з 2002 року до сьогодні зарубіжні інвестиції зросли з 13 мільярдів доларів до 117 мільярдів доларів. Ми і самі інвестуємо в інші країни, і одна з потенційних цілей наших інвестицій – Україна. Наші компанії планують інвестувати в Україну, і я їх заохочую до цього, хоч, звичайно, попереджаю про існуючі ризики. Наші інвестори хочуть того

ж, що й інші міжнародні інвестори, – панування принципу верховенства права, прозорих умов для роботи, впровадження реформ тощо. Також турецькі інвестори говорять про потребу укладення Угоди про зону вільної торгівлі. Консул з економічних питань надав мені деяку статистику. Наприклад, з 2006 року по сьогодні у нас 34 млрд. доларів обсяг двосторонньої торгівлі. Але ми хочемо мати ширшу картину. Туреччина має ріст ВВП 4%, і ця тенденція до хорошого росту ВВП триває останні десять років. Давайте рости разом. Мені здається, що в майбутній угоді про зону вільної торгівлі передбачено більш консервативний підхід, це моя власна думка. Мій найулюбленіший приклад зв'язків між інвестором і торгівлею такий. До підписання подібної угоди з Єгиптом розмір турецьких інвестицій в економіку Єгипту складав сумарно 50 млрд. доларів, а після підписання інвестиції зросли за два роки на 2 мільярда. І останнє. Ми маємо митну угоду з Європейським Союзом. Якщо такої не буде у України, у нас виникнуть певні труднощі з торгівлею. Гадаю, уряди обох країн повинні попрацювати і підписати Угоду про вільну торгівлю до кінця нинішнього року, або на початку наступного.

Модератор:

Дуже дякую. *(До Марі Йованович)* Я хотіла запитати, чи у Вас є питання до колег, чи, можливо, коментарі, чи Ви хотіли би щось додати до того, що вони говорили?

Марі Йованович:

Я хотіла би сказати наступне. Ви нас спитали, який імідж України, і ми всі намагалися відповісти на це питання, і, гадаю, один зі спільних висновків усіх учасників цієї дискусії такий: дуже важливий імідж, але те, що створює цей імідж, є ще важливішим. Мій колега з Європейського Союзу розповів про кілька дуже необхідних кроків щодо інвестицій, торгівлі, інших видів економічної діяльності, які мають бути впроваджені і яких очікують люди. Якщо б Україна могла це зробити, то пішла би хвиля інформації про це і відтак імідж України у світі покращився.

Модератор:

(До посла Японії) Чи ви погоджуєтеся з цим?

Сумі Шігекі:

Так-так, погоджуюся. Гадаю, Україна повинна створити конкретну стратегію розвитку. Зокрема й та, яка стосується малого та середнього бізнесу, він належним чином не розвинений в Україні. Важко це робити, якщо уряд не запровадить чітку політику допомоги цій категорії бізнесу. І в Японії, і в Європейському Союзі великі компанії існують, звичайно, але малі підприємства є ключем для розвитку. Якщо би малий бізнес Японії хотів прийти в Україну, то йому було б дуже важко через те, що тут багато бюрократичних процедур, дискредитаційне застосування всіляких регуляторних норм, зловживання тощо. Україна володіє високими технологіями. Але якщо у вас є, скажімо, розвинута галузь ІТ, цього недостатньо, треба розвивати й інші високотехнологічні галузі. Для цього слід знищити корупцію, а також розробити зрозумілу стратегію заохочення для тих, хто бажав би створити нові підприємства. Як на мене, в тих умовах, які існують нині, їм поки що важко.

Модератор:

І верховенство права. Тема, про яку багато говорили на відкритті нашого форуму. Пане посол *(до посла Туреччини)*, що стосується верховенства права, чи дійсно це найважливіший аспект для подальшого розвитку України? Мені здається, досить важко визначити пріоритети і сказати, що більш важливе, а що менш важливе.

Йонет Джан Тезель:

Я так зразу не можу сказати. Якщо ми говоримо про верховенство права, то загалом у внутрішній політиці з цим пов'язано абсолютно все – і корупція, і добросовісна конкуренція, ну все. Я часто кажу напівжартома моїм українським колегам: «Три речі, які вам потрібні, – це верховенство права, верховенство права, верховенство права». Звичайно, Україна повинна отримати й міжнародну допомогу для встановлення порядку в цій царині. Водночас верховенство права вимагає певного ментального настрою, причому не лише серед еліт, а й серед українського загалу. Ми знаємо, що суспільство завжди і охоче лає свої еліти. Проте ми бачимо, що такі ж практики звичайні люди широко застосовують повсякдень і скрізь – дрібне хабарництво, зокрема. І це, між іншим, глобальна проблема, характерна не тільки для України. За останні 25 років ви в цьому плані не мали успіху. Я говорив з самого початку, що ми з-за кордону бачимо певні негативні речі в Україні, але те саме бачать і самі українці. І ви маєте дуже чесно і відверто про це говорити.

Модератор:

Пан посол Лінг Янг Гу казав про менталітет. І це знов-таки відсилає нас до теми верховенства права, тому що вона торкається абсолютно всіх прошарків суспільства.

Лі Янг Гу:

Я хотів би солідаризуватися зі словами пані посла (*повертається до Марі Йованович*), яка говорила про засадничі речі, що створюють імідж країни. Україна відома як країна з, так би мовити, не дуже хорошим іміджем. Але Україна сама недостатньо себе представляє, промотує, і це також впливає на те, що імідж країни не покращується. Були певні спроби покращити імідж України серед корейського суспільства, зокрема, були проведені медійні заходи.

Що стосується верховенства права. Ми в Кореї вважаємо, що створили дуже хороший інвестиційний клімат. Але проблеми є ті самі. Так, дуже багато скарг надходить від зарубіжних інвесторів. Справді, бізнес в Кореї вести важко, він жорстко ведеться. Отже, це питання постає не тільки для України, а й для більшості країн. Гадаю, цю проблему не можна вирішити за кілька днів. Ваш прем'єр-міністр підкреслив, що Україна намагається покращити ситуацію із пануванням верховенства права, поліпшенням бізнес-клімату, навіть збираються створити окрему установу, яка займатиметься просуванням інвестицій. У Кореї є така приказка. Один кроль, кролик. Вибачте за мою вимову. Як це буде? А, так. Один домашній кролик набагато цінніший за трьох диких зайців. І от так само з інвестиціями. Вам треба розкрити потенціал, знаходити цікавих інвесторів, відтак вони самі рекламуватимуть Україну як вдале місце для інвестування. І для Туреччини це стане прикладом, і для Кореї, і для решти. Ми говоримо про ствердження верховенства права – це правильно. І мають бути ефективні стосунки між приватним та державним сектором. Це вкрай важливо. Хотів би підкреслити необхідність створення таких вільних економічних зон, як Гонконг у Китаї, наприклад. Якщо є якась спеціальна економічна зона, де діятимуть сприятливі правила реєстрації, ведення бізнесу, то це може стати інструментом для пришвидшення регуляторних реформ, покращення бізнес-клімату, запровадження верховенства права. Спеціальні чи вільні економічні зони можуть стати й інструментом для досягнення згаданих реформ, і швидкими історіями успіху, що стане прикладом, який надихатиме.

Модератор:

Прем'єр-міністр Гройсман сьогодні сказав, що треба запроваджувати реформи на великій швидкості, і, можливо, Україні знадобиться 3-5 років для того, щоб досягти успіху. А що ви скажете про такий прогноз? Три-п'ять років? Експерти іноді кажуть, що Україні десять років знадобиться для проведення реформ і покращення ситуації.

Ніколас Бердж:

А це залежить від того, чим ви цей успіх вимірюєте. Ніколи не можна сказати: от ми завершили реформи, у нас уже добре живеться, економіка стабільна, і нам більше нічого не треба робити. Всі країни весь час провадять реформи, щоб відповідати тим змінам, що відбуваються в глобальному світі. Коли ми досягаємо певного показника, ми все одно повинні змінюватися, дивитися в майбутнє, рухатися вперед. Одним з тестів для України буде той час, коли в Україну прийдуть прямі міжнародні інвестиції і почнуть зростати. Не можна сказати, що ринок регулює все. Але поведінка на ринку – дуже вдалий індикатор. Я хотів би, якщо можна, повернутися до питання верховенства права. От посол Туреччини згадав, що це стосується абсолютно всіх категорій населення, а себто і Президента, і бабусі, яка торгує на базарі овочами та фруктами, вирощеними у власному садку. Такі бабусі дивляться «вгору» і нарікають: їм там, високим чиновникам, усе дозволено, тож чому мені не дозволено? Це підказує, що люди, які управляють країною, повинні показати приклад, повинні продемонструвати, що принципи змінюються. Іноді здається, що серед еліт відбуваються зміни, а якщо копнути глибше, то залишилося все те саме, ті самі порушення, наприклад, люди можуть паркувати автомобілі де завгодно, їздити по тротуарах тощо. Дуже важливо, аби вищі ешелони влади демонстрували приклад і всіляко доводили, що верховенство права, принцип закону одного для всіх діє і діятиме надалі. Позитивний приклад за останні роки, який є результатом Майдану, – зміцнення громадянського суспільства. Зраз в соціальних мережах, у пресі обговорюють ті явища та політичні практики, які раніше замовчували. Люди пальцем показують на конкретних порушників і наполягають, що таку поведінку не будуть надалі толерувати. І уряд повинен зважати на це та йти в ногу з громадською думкою.

Модератор:

Дякую. *(До зали)* 10-15 хвилин у нас на запитання. Я тут бачила підняті руки.

Йонет Джан Тезель:

Перш ніж ми до запитань перейдемо... Туреччина-Україна-Корея... Я тут, бачте, знайшов інформацію, якою хочу поділитися. Вона стосується торгівлі. Торгівля між Туреччиною та Україною знизилася після Майдану, на жаль. Споживання металопродукції та виробів зі сталі, які ми купували в Україні, знизилося. Але сьогодні ми більше цієї продукції купуємо в Кореї, тому що у нас є угода про зону вільної торгівлі. В Туреччині 120 мільйонів населення і 4-5 мільярдів доларів обсяг торгівлі. З України півтори години летіти в Стамбул, а з Кореї – набагато далі. Думаю, треба створити умови, аби торгівля між нашими країнами знов покращилася.

Модератор:

Дякую за це уточнення. Якщо можна, прошу більше світла в залу, бо не видно людей, які хочуть поставити запитання. Так, у вас мікрофон. І вкажіть, будь ласка, кому адресуєте запитання.

Голос із зали:

Я представляю громадянське суспільство, я активіст з Берліна. Ми вже багато чуємо про необхідність забезпечення прозорості в діяльності державних механізмів та про зіткнення громадських та приватних інтересів. Отже, хотів би звернутися до пані посла Марі Йованович. Ви говорили про візит міністра торгівлі США. Чи цей візит був оголошений заздалегідь? Чи були запрошені представники громадянського суспільства, якихось громадських організацій, чи взагалі відбувалася в рамках візиту така зустріч? І чи буде оприлюднено звіт громадськості про неї? Хто оплачував витрати на перебування та на подорож держслужбовців до України?

Марі Йованович: Про візит міністра Прітцкер в Україні були повідомлені. Звичайно, її чекали. Вона вже тут втретє за останні кілька років, і має як посадові зв'язки тут, так і особисті – можливо, хтось не знає, що її батько родом з України.

Голос із зали той самий:

Питання полягало в тому, чи мала зустріч з нею громадськість. Хто оплатив витрати держслужбовців і чи буде звіт про результати цього візиту?

Марі Йованович: Дякую за питання, я все зрозуміла з першого разу. Я просто хотіла поділитися з аудиторією певною інформацією, можливо, не всі знають, хто така пані Прітцкер. Пані Прітцкер має особисті зв'язки в Україні і, я думаю, це також важливо сказати, оскільки вона вже відвідувала Україну тричі. І під час своїх візитів працювала як з представниками уряду, так і з представниками ділових кіл. Цей візит, звичайно, був оголошений наперед, була зроблена заява за результатами візиту і є підготовлений детальний звіт. У нашій роботі з українським урядом ми тісно співпрацюємо з громадянським суспільством, з діловими колами, з представниками інших кіл. Іноді відбуваються зустрічі за закритими дверима, де присутні лише представники уряду. В даному випадку, під час візиту міністра Прітцкер до складу делегації входили п'ять представників бізнесу. Пані Прітцкер також зустрічалася з представниками місцевих бізнесів.

Модератор:

Дякую, пані амбасадор. Здається, в нас ще були питання щодо тих аспектів, які коментували наші спікери.

Голос із зали:

Я представляю український діловий журнал. Ви говорили про інвестиційний клімат. Про візит корейської делегації тут йшлося, а Ви *(до посла США)* говорили про візит пані Прітцкер. Скажіть, будь ласка *(до посла Кореї)*, яка була реакція бізнесменів, котрі прилетіли в Україну з Сеулу? Чи планують вони інвестувати в Україну? І, пані посол *(до Марі Йованович)*, таке ж питання щодо тих п'яти бізнесменів, які були в делегації: що вони думають про Україну?

Лі Янг Гу:

Дуже дякую за запитання. Це вже був другий візит протягом року. Як я вже говорив, дуже шкода, що Україна неправильно репрезентована в Кореї. Так, у нас була бізнес-делегація. І, звичайно, вони були дуже вражені перспективами та потенціалом, який побачили в Україні. Вони готові продовжувати співпрацю і взагалі готові працювати в Україні. Я

впевнений в цьому. Певні конкретні проекти зараз обговорюються, і я абсолютно переконаний, що ці проекти будуть втілені в життя, а ця співпраця матиме практичний вимір.

Ми маємо міжурядову комісію щодо розвитку торгівлі та економіки. Засідання комісії відбудеться в понеділок, і обидві сторони будуть працювати над механізмами впровадження таких проектів. Ми будемо напрацьовувати генеральний план і так звану дорожню карту, тобто план дій на основі конкретного бачення конкретних проектів і конкретних інвестицій. Коли ми закінчимо працювати над такими проектами, думаю, наша співпраця набагато пришвидшиться і зміцниться.

Модератор:

Будь ласка, передайте мікрофон. Я бачу три підняті руки. Якщо у вас не дуже довгі питання, то думаю, ми встигнемо охопити всі три. У нас лишилося 7 хвилин, тому, будь ласка, лаконічно ставте питання і лаконічно давайте відповіді.

Учасник:

Я представляю компанію (*назва нерозбірливо*). Головний наш офіс розташований у Катарі. Хотів би поставити питання пані послу США та панові послу Туреччини. Які, на вашу думку, перспективи агросектору та сектору інфраструктури в Україні? Є певні інвестиційні проекти і в тому, і в тому секторі?

Йонет Джан Тезель:

Дуже дякую. Це дійсно важливі сектори. Україна досягла значного прогресу в них протягом останніх років. Дійсно, ми бачимо потенціал зростання в країні, точки застосування інвестицій – якщо говорити про аеропорти, дороги, порти. Я бачу, що все більша кількість турецьких компаній конкурують між собою за отримання таких проектів. І це дуже позитивно. Я хочу, щоб кількість таких прикладів постійно збільшувалася. Наразі їх не так і багато. В Україні працюють понад 500 турецьких компаній, та, думаю, їх може бути і більше. Минулого тижня Київ відвідала делегація Міністерства сільського господарства, відбудеться аграрний форум, тобто це також говорить про нашу співпрацю. Людські контакти є дуже важливим аспектом. Ми фіксуємо певні втрати на туристичному ринку, адже зросли терористичні загрози. І лише одна країна збільшила кількість своїх туристів – це Україна.

Українських туристів у нас дуже багато, і це дуже добре. Я бачу тут, у залі, директора компанії «Турецькі авіалінії», він хоче вдвічі збільшити кількість польотів України в Туреччину. Наразі це зробити неможливо, є певні перешкоди. Але ми бачимо потенціал. Розвивається аграрний сектор, сектор інфраструктури, сектор оборони. Ми хочемо, щоб Україна продовжувала рухатися в цьому напрямку.

Модератор:

Дякую. І якщо не помиляюся, те саме питання було адресовано і пані послу США?

Марі Йованович:

Якщо ми говоримо про аграрний сектор, то тут дуже великий потенціал. Дуже багато американських компаній не тільки інвестують в Україну, але й ведуть бізнес в Україні і вже не один рік. І багато цих компаній збираються розширювати свій бізнес в Україні. Тобто тут є ці великі бізнес-гравці. Все, що потрібно Україні, – це побачити свій потенціал і розкрити його. Якщо не помиляюся, Україну раніше називали «житницею Європи», і думаю, вона може повернути собі цей титул. Це стосується і добрив, і зерна, і насіння, і будь-яких інших аспектів сільського господарства. Так само великий потенціал, якщо говорити про сільськогосподарську техніку: машини, комбайни. Але треба провести реформи у сільському господарстві, забезпечити доступ до фінансування, про що вже сьогодні згадувалося на нашій панелі. І одне з питань, яке постійно постає, – це щоб люди мали можливість розширювати свій бізнес. Що стосується інфраструктури, то подивіться навколо: у ваших руках великі можливості. Мені здається, це той сектор, який дає поштовх до розвитку інших секторів економіки. Є американські компанії, які цікавляться транспортним сектором. Здається, два тижні тому сюди приїздили представники цих компаній. Якщо ви зможете покращити інфраструктуру, це зменшить загальні витрати і зробить, наприклад, сільськогосподарський сектор більш продуктивним і більш прибутковим.

Модератор:

Будь ласка, Ви.

Учасник:

Дуже дякую за інформативні відповіді. Мене звати Асан, я дипломат з Казахстану. Хочу задати питання пану Ніколасу Берджу. І почасти моє питання стосуватиметься також Туреччини, тому, можливо, пан посол Турецької Республіки також захотів би дати відповідь на це питання. Моє питання стосується транзитного потенціалу України. Ви в своїй презентації говорили, що тут можуть бути певні перешкоди, зокрема, від сусіда на сході. Як ви знаєте, є альтернативний коридор, який зараз обговорюється і, можливо, на певних ділянках вже будується: від Китаю через Казахстан, Каспійське море, Азербайджан, Туреччину до Європи. Отже, чи може Україна стати альтернативними дверима до Європи? Дякую.

Ніколас Бердж:

Дякую, це дуже хороше запитання. Ви говорили, що йдуть розмови про новий «шовковий шлях», який охоплює багато країн. З одного боку, Україна та деякі інші країни регіону спостерігають негативний тиск з боку Росії. Але, з іншого боку, ми можемо говорити про відновлення старих торгових шляхів, які існували кілька століть тому. Звісно, тут потрібна співпраця і тісне обговорення між кількома країнами. Все це вимагає дуже великих інвестицій і покращення інфраструктури, особливо, якщо говоримо про Україну. Водночас необхідно також покращити залізничне сполучення, порти, поромну переправу через Чорне море. Ми справді ведемо переговори щодо цього проекту. До речі, щойно мені спало на думку, що інші країни – Азербайджан, Казахстан, Грузія – вже інвестували у цю галузь, натомість Україна наразі ні. Є ще одна частина цього транзитного шляху – коридор Балтійське море – Чорне море, який також має великий потенціал для розвитку. Так, я знов використовую це слово «потенціал». Це справді нова можливість для України, якою вона може скористатися, але насамперед треба зосередитися на розвитку інфраструктури, щоб цей транзитний шлях почав працювати.

Модератор:

Дуже-дуже коротко, будь ласка, і дуже загально.

Йонет Джан Тезель:

А що ви маєте на увазі під поняттям «альтернатива»? Альтернатива для України чи щоб Україна стала альтернативою? Я не хотів би

використовувати це слово стосовно таких глобальних проектів. Ну звичайно, Україна може стати частиною цього шляху. Одна з історій успіху Туреччини – це розвиток транспортної інфраструктури. І ми зараз з цікавістю спостерігаємо за розростанням цих нових транзитних шляхів і, звичайно, будемо брати участь в проекті. Ми будемо дивитися, як можна співпрацювати разом з Україною. В нас є такі дуже попередні поки що плани, адже ми ще не проводили стратегічних зустрічей щодо цього на вищому рівні. Утім Україні спочатку треба дуже багато попрацювати. Ми від початку підтримували проект «Вікінг», який пов'яже Україну з країнами Балтії, з Півднем. Ми не дивимося на це, як на альтернативу, – це має бути перемогою для всіх, так не має бути, що хтось втратить, а хтось виграє. Маємо працювати разом і разом вигравати.

Модератор:

І на цій оптимістичній ноті я хотіла би подякувати всім, хто брав участь у цьому обговоренні.